

3. *Бжезінський З.* Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — С. 144—156.

4. *Кальченко Т. В.* Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 175—195.

5. *Неклесса А. И.* Конец цивилизации или конфликт истории // МЭиМО. — № 3. — 1999. — С. 32—38.

6. Проблемы мира — 2007 // «Зеркало недели». — № 47 (676) — 8 декабря 2007 г. — С. 22.

7. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мега-регіональних суперечностей: Монографія; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чужикова. — К.: КНЕУ, 2007. — С. 31—47; С. 305.

8. «British Birth Rate Drops to Record Low», Xinhua News Agency, May 10, 2001.

9. Central Intelligence Agency, Long Term Demographic Trends: Reshaping the Political Landscape, July 2001, 36.

10. *Coppel J., Dumont J.-C., Visco I.* Trends in immigration and economic consequences // OECD Economics Department Working Paper 284. — 2001. — February — 32 p.

11. <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0137/analit06.php> —Електронная версия бюллетеня «Население и общество».

Стаття надійшла до редакції 14.10.2008

УДК 339.9:316.32

С. Ю. Пахомов, доцент кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СПІВВІДНОШЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОГО І СУБ'ЄКТИВНОГО В ПОЗАЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРАХ КОНКУРЕНТНОГО ВПЛИВУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В РОЗУМІННІ СУЧАСНОЇ ПРИРОДИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті показано значення факторів конкурентного впливу на світову економіку в напрямі її глобалізації. Розкриті напрями формування глобальних процесів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, транснаціоналізація, конкуренція, планетарна трансформація.

Очевидно, що чинники зовнішньої дії, — будь вони з боку держав, або з позицій міжнародних організацій, — не тільки різноманітні, але й мають різну природу. З позицій класифікації можна виділити, щонайменше, наступні лінії їх впливу на світову економіку у напрямі її глобалізації.

По-перше, — це лінія забезпечення панування певної ідеології, що має відповідні теоретико-концептуальні підстави. Стосовно ситуації, пов'язаної з нинішнім етапом глобалізації, це, перш за все, ідеологія неолібералізму (тобто відродження забутого було в 30-70-х рр. ХХ ст. лібералізму), представлена з найбільшою повнотою науковою школою, а потім і практикою монетаризму.

У зв'язку з цим нагадаємо, що в доглобалізаційний період пануючою ідеологією було кейнсіанство, націлене на внутрішнє макроекономічне і інституційне облаштування економіки і достатньо нейтральне по відношенню до стимулів зовнішньоекономічної експансії. При цьому довгий час вона (ця ідеологія) була адекватна інтересам бізнес-еліти, оскільки основні доходи країни отримували за рахунок розвитку потенціалу країни, і зовнішньоекономічні успіхи, або ж невдачі були у вирішальному ступені похідні від внутрішніх успіхів.

Положення радикально змінилося, коли з одного боку, — відбулася разбалансування фінансової сфери, і світ відчув виплеск спекулятивних початків за межі економічних меж, а, з іншого, — услід за цим, з'явилися у провідних держав і, перш за все, — у США, інформаційно-фінансові інструменти, що дозволяють країнам світового авангарду отримувати нечувані доходи перш за все за рахунок зовнішньої фінансової експансії, причому іноді, — за допомогою віртуалізації фінансового простору, — тобто буквально «з нічого». У цій ситуації інтересам великого бізнесу високорозвинутих країн більше відповідало дерегулювання і, в ширшому контексті, безбережна лібералізація. Кейнсіанство, орієнтоване в середину країни, виявилось перешкодою на цьому шляху; першість перейшла до неоліберальним підходів, а концептуально, — до монетаризму. Втім, це не заважало, коли це вигідно, використовувати країнам Заходу кейнсіанські рецепти.

По-друге, це лінія активізації на підтримку крупного бізнесу урядів і різного роду впливових неурядових організацій. У хід пішов прямий і непрямий тиск, стали широко використовуватися маніпулятивні можливості засобів масової інформації, а то й така могутня зброя зомбування і спокуси, як метатехнології маніпулятивного характеру. В міру зростання фінансової потужності,

суб'єктами тиску у напрямі дерегулювання ставали і крупні корпорації, особливо ТНК.

По-третє, важливим напрямом формування і підштовхування глобальних процесів стало інституційне облаштування світового економічного простору. Звичайно, порівняно з внутрішньодержавною інституціоналізацією це облаштування, — всього лише розрізнені несформовані фрагменти; до рішення назрілих проблем інституціоналізації глобального масштабу ще далеко. Але все таки ця лінія почала формуватися, і, — в сенсі прискорення процесів інституціоналізації глобального простору, — дала свої результати. Особливо це стосувалося того аспекту інституціоналізації, який представлений міжнародними економічними організаціями. Практично весь світ живе по їх правилам. Причому конструювання цієї категорії інститутів почалося з того, що для бізнесу було найбільш актуальне, — з рішення завдань різкого збільшення ємкості міжнародного ринку позикового капіталу. Були включені механізм масштабного кредитування, зняті обмеження на рух капіталів, що вводяться окремими державами. Річ у тому, що міжнародні господарські зв'язки, побудовані в 70-х рр., хоч і дозволяли втягувати національні капітальні активи в світові фінансові потоки, але робили це дуже поволі. Потрібно було досягти швидкого розширення простору для «світових грошей» шляхом залучення на глобальний ринок величезних національних капітальних активів. Проблема стала вирішуватися за рахунок лібералізації глобального ринку капітальних активів.

Заходи, що забезпечують прискорене формування глобальних ринків капітальних активів, були забезпечені не тільки створенням могутніх потоків вільної ліквідності, але й лібералізацією, що зробило фінанси доступними компаніям-виробникам в обхід традиційної банківської системи. Значення мало створення інфраструктури захисту прав власника в умовах нового механізму формування довгим шляхом, заснованим на прямому запозиченні на світовому ринку. Причому акцент робиться на міжнародному захисті прав іноземного інвестора. У контексті фіксації розвитку нових інститутів тієї ж спрямованості треба виділити і створення глобального ринку боргових розписок, номінованих у світовій валюті. У результаті національні гроші заміщалися світовими грошима.

Розкріпачення ліквідності в межах планетарного простору швидко позначилося на процесах децентралізації формування грошової маси на ринку інвестиційних ресурсів; причому характер цих змін став визначатися впливом кон'юнктури «очікувань» приватних кредиторів і позичальників. З розвитком ринку відпо-

відних «цінних паперів» вимоги на гроші, якими фактично оперує національна економіка, починають формуватися в обхід інститутів, що традиційно визначали кредитно-грошову політику в державі. Підштовхування глобалізації в контексті створення єдиного міжнародного ринку, забезпечувалося системною перебудовою майнових відносин. Новостворювана законодавча база скидала національні закони і правила регулювання ринку.

Свою роль зіграло тут рішення (1995 р.) Великої сімки у вигляді багатобічної угоди про інвестиції, яка виводила правову основу ринку капіталів на міжнародний рівень. Ця ідеологія ставила пріоритети міжнародних операторів фінансового ринку вище за пріоритети, які встановлюються національними системами. У результаті капітали вільно йдуть з національних економік, узгоджується виключно з своїми корпоративними інтересами. Причому свобода їх переміщення забезпечувалася наднаціональними судовими інстанціями.

По-четверте, чітко обкресленою лінією розгортання зовнішньоекономічної експансії з'явилося використання для реалізації неоліберальної ідеології реформаторських проектів планетарного масштабу, здійснюваних з найбільшою повнотою і ретельністю міжнародними економічними організаціями, перш за все, МВФ і ВТО. Найбільшим потенціалом реформування планетарного економічного простору володів проект т. з. Вашингтонського консенсусу, що цілком ґрунтується на концепції монетаризму. Саме цей проект дав найбільший імпульс розгортанню глобалізації в її нинішньому варіанті.

Активна дія головних світових гравців і їх стратегій на прискорення і формування процесів глобалізації, що наклалося на тенденції, що об'єктивно склалися, обернулося не тільки створенням якісно іншої техносфери, але й істотною трансформацією всього місця людського існування.

Нові можливості, що відкрилися на ґрунті глобалізації перед людством, далеко не зводяться до інформаційного і іншому комфорту, і до нових благ. Глобалізація зробила потенційно доступними людству в цілому досягнень культури, науки і техніки. З'явилася можливість оптимізувати використання ресурсів у планетарному масштабі. Повсюдно розширився асортимент і якість товарів; розсувалися простори розкриття і реалізації людських здібностей. Інакше може заіскритися в умовах глобалізації система високих людських цінностей, — будь то демократія, права людини або всі види свобод. Перелік можна продовжити.

Надмірна велика кількість благ на одному полюсі невідворотно створює не бідність і нещастя на полюсі іншому; благоденств-

ування одних світів припускає опускання інших; комфортність безмежної (як здається) свободи все частіше накладається на новий вигляд рабства і работоргівлю. Переконаність в остаточному запануванні високих цінностей знічується під впливом наймасштабніших акцій вандалізму; небачена раніше можливість облагороджування і оздоровлення навколишнього (зокрема, природною) середовища уживається з її згубним руйнуванням; інтелектуалізація праці і зростання значущості знань реалізуються на тлі масштабної особової деградації і бездуховності; техногенний комфорт обертається штучними залежностями, що поневолили людину, стресами і фобіями; сплеск раціональності як чинника успіху дається ціною емоційної збідненої і т.д.

Чинники, продукуючи відмічені, а також і інші протилежності, що змикаються, багатобразні. Проте вони мають свою ієрархію і вузлову ланку, тобто початковий пункт розгортання глобальних процесів у всій їх суперечності. Такою ланкою є центр однополюсності глобалізації, її західноцентризм, що зумовлює наявність периферії. Саме топографічна асиметричність чинників і, відповідно, наслідків глобалізації є головне джерело не тільки продукування, але і консервації, і посилювання вибухонебезпечних суперечностей, вмістищем яких є глобалізація, що являється перед нами в її нинішньому варіанті, — далекому від завершеності.

Формування ж цих суперечливих процесів і їх наслідків відбулося під дією не тільки первинних базисних чинників, якими, в першу чергу, є інформаційно-фінансові технології і інструменти, але й, умовно кажучи, вторинних явищ, таких як процеси стратегічної транснаціоналізації, інституційній (особливо організаційно-економічною, інфраструктурною і мотиваційною) трансформації; технологічної і соціально-економічної стратифікації, і низки інших.

Серед перерахованих, — умовно кажучи, — вторинних явищ, що включають і об'єктивне, і суб'єктивне, найбільш органічна для глобалізації транснаціоналізація, що означає масоване розповсюдження тих або інших процесів, видів діяльності або інститутів, і що виходить за звичні раніше рамки національних держав. Причому цей виплеск за межі національно-державних меж, і перерахування безлічі меж якось раптом стало настільки масовим, що створюється враження про розмивання національних меж і переміщенні всього національно-державного вмісту на транснаціональну арену.

Транснаціоналізація як найважливіша і всеохоплююча закономірність глобалізації в найкоротші терміни стала безпрецедентною для сфер виробництва, фінансів, торгівлі, банківської діяльності, а також культури, ЗМІ, суспільних акцій і т.д. Транс-

націоналізація в ході уселенського розливу дала імпульс процесам формоутворення, утілюючись в адекватних нею організаційних форм, що забезпечують структурування владних угруповань, людських мас, ресурсів і інформації, а також їх координацію і диверсифікацію незалежно від національних меж.

Особливо вражаючим виявився процес транснаціоналізації ТНК, передумовою, а потім і наслідком якого була транснаціоналізація фінансів. ТНК як батьківські компанії в рекордно стислі терміни розвернулися в уселенських масштабах через численні філії, дочірні фірми; вони «обклали» планетарний простір рекламними й іншими, мережевими структурами, що працюють на них. У основі лавиноподібного їх розповсюдження і небаченої раніше могутності лежала конкуренція, що набуває в новому планетарному середовищі інші, вельми витончені форми, а також опосередкована зусиллями держави, знакових фігур, міжнародних організацій, ЗМІ і т. д.

З транснаціоналізацією, як це вже відмічено, тісно зв'язані (знову-таки, похідні від первинних чинників) процеси планетарної трансформації. Змінам в умовах інформаційної революції, і під впливом її процесів схильні не тільки конкретні форми, але й принципи пристрою світового господарства, і, все більшою мірою, — всього суспільства.

Знаковим в цьому відношенні є заміна ієрархічного принципу горизонтальними побудовами. У результаті цієї заміни глобальний простір виявляється простором мереж, що постійно міняють, через наростаючий динамізм, свою конфігурацію. При цьому в економіці ключовою ланкою трансформаційних змін стає корпоративний капітал, що формує що якісно відрізняється від колишнього глобальний ринок. Істотною межею цього капіталу стало генерування переходу до ринку, де панує не покупець, а транскорпоративний суб'єкт, який нав'язує йому певну систему потреб і свідомо маніпулює рештою агентів ринку, будь то домогосподарства або дрібні виробники, оскільки вони перетворюються на клієнтів корпоративного капіталу, який тотально панує над всіма параметрами соціально-економічного життя. З'являється свого роду ринковий тоталітаризм, що сполучає владу ринку, капіталу і корпоративних структур у єдиний механізм підпорядкування, що приховує тотальну гегемонію капіталу під личиною вільної конкуренції.

У генезисі цього феномена найголовніше, — зміна в природі суспільного розподілу праці, пов'язане з розвитком глобального усупільнення під впливом інформаційних технологій. Замість атомарної структури в особі окремих виробників і їх зв'язків приходить структура, що утворюється мережеві накладення. Ви-

никає ринок мереж, де місце окремих одиниць займають вростаючі один в одного мережі — інформаційні, енергетичні, транспортні, фінансові та ін. У мережевій системі інформація і стандарти сполучають у єдиний ланцюжок виробництва для конкретного споживача через тисячі мережевих взаємодій.

У такому ринку на місце відособленості дрібних приватних товаровиробників приходить тотальна влада транснаціональних корпорацій, яка при цьому породжує лише видимість розквіту дрібного бізнесу. У цьому, по видимості вільно-конкурентному середовищі, якраз і розцвітає тотальна влада ТНК.

Все це викликає наростаючі системні протиріччя, що, з часом, безумовно реалізуються в кризи, загальмування світового прогресу, загострення соціальних протиріч і бунти, що приведе до необхідності корінного перегляду сучасного стану міжнародної конкуренції на іншій, більш справедливій основі.

Література

1. Вестник экономики. — 2002. — № 3. — С. 15.
2. *Делягин М. Г.* Мировой кризис. Общая теория глобализации. — М.: Инфо, 2003.
3. *Поважний С. Ф.* Современное состояние корпоратизации и приватизации в Украине / НАН Украины, Институт экономики пром-ти. — Донецк, 1995.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2008

УДК-330.342.24:378

Т. Є. Суловська, аспірант,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗРОСТАННЯ РОЛІ ОСВІТИ І НАУКИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджується особливості процесу зростання ролі освіти і науки в контексті трансформації діяльності університетів як провідних суб'єктів освітньо-наукової діяльності в умовах глобалізованого інформаційного простору. Спостерігаються зміни практичної спрямованості науки, метою якої стає не стільки пізнання світу як самоціль, скільки розробка нових способів виробництва з мінімальними витратами.